

úryvky diel viac ráz nadväzuje aktuálna dobová reakcia, kritika alebo polemika, obraz literárneho života sa stáva oveľa plastickejšim a vrstevnatejším. Literárna veda a kritika tu pôsobia opodstatnene, nakoľko prenikaním umeleckej a teoretickej reflexie sa evidované hodnotové posuny dajú sledovať na celistvom pozadí, v širšom zábere.

Prvý zväzok čítanky prináša poetické, prozaické, dramatické, esejistické a literárno-kritické texty z rokov 1939–1955. Roky 1945 a 1948 sú akceptované ako politické medzníky s dosahom na všetky oblasti spoločenského diania, takže ďalšie vnútorné členenie zahŕňa tri fázy: 1939–1944, 1945–1948, 1949–1955. Keďže ťažiskom výberu mala byť literatúra po roku 1945, predchádzajúce krátke obdobie sa zameriava na modelové zachytenie predpokladov pre neskorší pluralitný vývin. Hodnotovo kvalitatívna odlišnosť je svedectvom prirodzenej rôznorodosti literatúry daného obdobia. Následné ideologické sputanie, v rámci ktorého mohla oficiálne existovať len jediná tvorivá metóda, metóda socialistického realizmu, však nedokázalo potlačiť vedomie autentických hodnôt. Tento moment zreteľne vystupuje do popredia v druhom zväzku, ktorý prináša ukážky z rokov 1956–1969. Ak pri prvom zväzku boli zostavovatelia vedení snahou zachytiť celé rozpätie literatúry (vďaka čomu sa v čítanke ocitli príklady schematickej tvorby tzv. štátnych spisovateľov), v druhej časti dominujú skutočné hodnoty, čo je vzhľadom na množstvo kvalitných a podnes inšpiratívnych diel predovšetkým zo šesťdesiatych rokov celkom pochopiteľné. Prínosom je aj zachytenie dynamiky vývinového procesu, v rámci ktorej sú poniektorí autori v antológii zastúpení viackrát, rozdielnymi žánrami, na viacerých miestach.

Dva zväzky antológie *Čítame slovenskú literatúru* sú kvalitným príspevkom k zreálnemu obrazu našej národnej literatúry posledných zhruba päťdesiatich rokov. Ostáva len veriť, že tretí zväzok, vydanie ktorého je avizované

na 1. polrok roka 1998, bude plnohodnotným dovŕšením záslužného projektu.

Dana Kršáková

Michalovič, Peter a Minár, Pavol: ÚVOD DO ŠTRUKTURALIZMU A POSTŠTRUKTURALIZMU. Bratislava, Iris 1997. 316 s.

Táto práca, pokiaľ mi je známe, predstavuje u nás prvé systémové uvedenie do problémového poľa, vymedzeného jej názvom. Patrí k typu výborných kompendií (inde túto úlohu plnia kompendiá napr. J. Cullera, T. Hawkesa a i.), ktoré nám skomprimovane ponúknu nielen „prehľad problematiky“, ale v prvom rade performatívne predvedú „spôsob myslenia“ a analytické stratégie toho diskurzu, o ktorom píš, pretože sa v ňom samotné situujú. To zabezpečujú dva postupy písania práce. Po prvé, „necháme autorov v maximálnej možnej miere vyslovovať sa a snažíme sa písať len na okraji ich textov“ (s. 8). Ako sekundárna literatúra táto práca – pragmaticky povedané – k nám uvádza (a zatiaľ nahrádza) nepreložené a ťažšie dostupné texty ich podrobným čítaním (t.j. rezumovaním, citovaním, výkladom); texty, ktorých štýl a formulácia problémov (napr. Barthesova „smrť autora“, „efekt reality“, „textuálna analýza“), zatiaľ príliš nenachádzajú rezonanciu v našom vlastnom písaní. V tomto zmysle aj dva „vložené“ texty iných autorov, tvoriace akúsi mini-antológiu ukážkovej štruktúrálnej analýzy (R. Jakobson) a dekonštruktívneho čítania (B. Johnson), sú skôr „makro-citátmi“, odlišujúcimi sa trebárs od kapitoly, referujúcej o štúdiu Paula de Mana *Semiológia a rétorika*, len tým, že z citovaného textu nič nevynechávajú a neprerývajú ho jeho parafrázami.

Druhým postupom, ako predstaviť štrukturalisticko-postštrukturalistický diskurz jeho vlastnou aktivitou, je samotným spôsobom

písania práce sa v ňom **situovať**: preto nečakajte históriu štrukturalizmu, nečakajte žiadnu históriu. „Genetickohistorický prístup“ (s. 52) je v metodologickej autoreflexii práce tým, čo je odmietnuté: „V súlade s našim štrukturalistickým školením sa domnievame, že hľadanie akéhosi prvého textu, od ktorého by sa mala odvíjať celá nasledujúca genéza, je síce lákavé, ale nie nutné. Umožňuje síce vidieť koherentnú chronologickú následnosť, ale neumožňuje nazeráť na jednotlivé texty ako na súčasť jednej z tej istej paradigmy, ktorá nielenže umožnila ich vznik, ale v istom zmysle ich predchádzala“ (s. 52). Spojenie „v istom zmysle“ je tu dôležité, pretože ich „predchádzala“ nie chronologicky, ale logicky. Podobnosti jednotlivých diskurzov poukazujú „na príbuznosti, ktoré nie sú diachrónej, ale systémovej povahy“ (s. 53) – tento prístup je teda synchronný (s. 53) a de Saussurov **Kurz** nie je „pôvodom“, z ktorého by sa chronologicky odvíjala história štrukturalizmu a postštrukturalizmu, ale „referenčným textom“ (Lévi-Strauss termín, s. 52), „z ktorého sa bude odvíjať naše intertextuálne dobrodružstvo, textom, na ktorý sa implicitne, súhlasne či nesúhlasne, budú vzťahovať iné uvádzané a analyzované texty“ (s. 15).

Najvhodnejším spôsobom, ako nachádzať korelácie medzi jednotlivými segmentami tohto teoretického textu (a teda medzi jednotlivými koncepciami, ktoré text prezentuje), bude preto pravdepodobne využitie termínu **prepísovanie**: Môžeme sledovať, ako je saussurovská dichotómia langue–parole z oblasti reči v pražskom štrukturalizme transkribovaná do oblasti „básnickej reči“, kde „básnické vyjadrenie“ je analógiou k „parole“ a „básnická tradícia“ analógiou k „langue“ (s. 60); ako je z oblasti reči do oblasti umenia prepísaný koncept štruktúry/systému (3. kap., 3.2.4.); ako je saussurovská dichotómia syntagmatických a asociatívnych vzťahov fungujúcich v jazykovom systéme prepísovaná Jakobsonovými dichotómiami kombinácie a selekcie na úrovni

usporiadania jazykového znaku a príľahlosti a podobnosti (metonymických a metaforických pólov) na úrovni sémantických línií rozvíjania diskurzu (s. 84–86), ktoré sú zasa u Barthesa na úrovni naratívnej štruktúry prepisované dichotómiou funkcií (metonymická relácia) a indexov (metaforická relácia); môžeme sledovať, ako je Barthesova štruktúrna analýza narácie, kde „v rádu diskurzu je vše zaznamenané z definície vždy hodno zaznamenaní“ (s. 99), prepísovaná Barthesovou textuálnou analýzou, pri ktorej „nič to, ak sa isté významy ‘zabudnú’“ (s. 238). Text práce programovo inscenuje tieto prepísania neustálym anaforicným a kataforickým nadväzovaním na úrovni väčších kompozičných celkov: „ak zabudnutie na isté významy textuálna analýza považuje za súčasť čítania, štruktúrnej analýze ide o **všetko**, o komplexnosť analytického aktu“ (s. 238). V prípade korelácií týchto segmentov textu práce (a korelácií jednotlivých teórií) nejde o metalepticko-proleptickú rétorickú štruktúru klasickej historiografie, kde druhý člen korelácie je „naplnením“ prvého, pričom bol týmto prvým členom už anticipovaný (T. Bahti) – prepísanie je vždy skôr nečakaným „odbočením“ (ako napríklad Derridova dekonštrukcia de Saussurovej aporetickej koncepcie znaku; s. 196–197).

Doslov Miroslava Marcelliho imituje rozpaky toho, kto by chcel hľadať „identitu predmetu tohto súboru štúdií“ na báze „nejakej disciplíny“ alebo „metódy“ (s. 306–307) a ukazuje možnosť k práci „prístupovať ako k histórii jednej koncepcie jazyka“ (s. 307), kde „v priebehu rozprávania sa hlavný hrdina zmení“ (s. 307). Na začiatku je to „jazyk ako systém znakov“, na „predbežnom konci však už nájdeme text, ktorý sa vzpiera určeniam štruktúr a pôsobí na ne rozkladným spôsobom“ (s. 307) – s tým, že ide o jednu z možných, paralelných histórií. Celkom iste však, nazdávam sa, môžeme nájsť **koherenciu** tejto práce, a to práve tam, kde to sama navrhuje: nie v identite predmetu (ako už na to upozornil Marcelliho Do-

slov), ale v logike paradigmy, v logike príbuzností systémovej povahy, v logike korelácií navzájom sa prepisujúcich koncepcií.

Snažil som sa ani nie tak písať o tom, o čom píše práca Michaloviča a Minára (úvodom do štrukturalizmu a postštrukturalizmu je práve ich práca, nie táto recenzia), ale skôr, akým spôsobom o tom píše; ako je konštruovaná. Upozorním len na jeden problémový okruh, na ktorý sa „smery“, o ktorých pojednáva práca, pozerajú trochu inak, než to obvykle robíme my: je to problém referencie a mimesis. Barthesova a Genettova literárno-vedná aktivita nás učí nečítať texty referenčne cez „to, čo ukazujú“, ale zamerať sa na skúmanie rétorických stratégií, ktoré produkujú „efekt reality“, t.j. akým spôsobom texty dosahujú to, že si myslíme, že niečo ukazujú. Barthes modeluje semiotický mechanizmus produkovania „efektu reality“. Genette píše: „(...) nijaká narácia nemôže ‘ukazovať’ alebo ‘imitovať’ príbeh, ktorý rozpráva. Môže ho len povedať spôsobom, ktorý je detailný, precízny, ‘živý’, a týmto spôsobom vytvorí väčšiu alebo menšiu **ilúziu mimesis**“ (s. 135–136). Ak sa láskavý čitateľ po týchto konštatovaniach vráti späť na s. 39, zbadá pascu, ktorú mu text rafinovane nastražil – keď P. M. a P. M. pri vysvetľovaní syntagmatických a asociatívnych vzťahov v jazykovom systéme veľmi príhodne siahnu po jednej televíznej zábavno-súťažnej hre: „Práve keď píšeme tieto riadky, úplnou náhodou je zapnutý televízny prijímač. Vysielajú zábavno-súťažný seriál s trochu čudným názvom – Kufor.“ Čitateľ už v tejto chvíli vie, že sa tu tematizuje samotný akt písania. A taktiež vie, že sa nemusí starať o to, či plurál („píšeme“) označuje dvoch píšucich P. M. alebo ide o autorský plurál jedného z nich – pretože „ten, kto píše, nie je ten, kto je“ (Barthes). Bude tiež vedieť, že všetko, čo je na týchto vetách skutočné, je prislovka času a sloveso, označujúce akt písania.

Tomáš Horváth

NAMIESTO RECENZIE*

Ako písať? Ako učiť? Ako robiť filozofiu, kritiku, vedu o umení? – Tieto otázky môžu byť skryto prítomné v začínaní každej novej vety, textu, prednášky, v zaváhaní pred vstupom do prednáškovej alebo seminárnej miestnosti, v rozpakoch, keď v čítanom alebo písanom texte strácame zrazu niť a nevedno, ako ďalej. Adresátom týchto otázok je jednotlivec; dotýkajú sa však aj masívnych inštitúcií, v ktorých v našej kultúre prebieha vedecký výskum a vzdelávanie, zhromažďovanie a distribúcia vedenia.

Spoločenský zlom z konca 80. rokov znamenal nové možnosti a nové nároky: pád priamej ideologickej cenzúry, komunikačné otvorenie sa svetu, potrebu „konvertibility“ a „kompatibility“ so svetom v dovtedy ideologicky kontrolovaných disciplínach a typoch vzdelávania, anamnézu donedávna prísne selektovaných domácich tradícií, ale zároveň aj „návrat vytesneného“ v podobe zdanlivo dávno mŕtvych paramýtov a resentmentov.

* Text bol pôvodne koncipovaný a publikovaný v maďarskom preklade ako doslov ku knihe Petra Michaloviča *Az idióma keresése (Hľadanie idiómu)*, Bratislava, Kalligram 1997 – s názvom „Autodidakti“ na cestách k „idiómu“. Aj keď si tu nenárokujeme suplovať jej recenziu, ako krátke fragmentárne pripomenutie istého okruhu lektúr, komunikácií a kontaktov z nedávnych rokov, môže sa vari uchádzať o záujem aj domáceho slovenského čitateľa, lebo je to vlastne plynutím času, ako aj premenami spoločenskej situácie anonymizované pozadie dnes proklamovaného a praktizovaného inter-disciplinárneho „nomádstva“. Tí, čo sa k nemu nehlásia, alebo stoja voči nemu v kritickej distancii, môžu sa potešiť z kontextu vyňatou a situačne posunutou dávnou formuláciou I. Kanta z predslovu k I. vydaniu *Kritiky čistého rozumu* (1781): „...die Sceptiker, eine Art Nomaden, die allen beständigen Anbau des Bodens verabscheuen...“, resp. v preklade T. Münza: „...skeptici, čosi ako nomádi, ktorým sa protiivi každá forma trvalého obrábania pôdy...“

F. M.